

Problem zadnje večerje

Središčna točka našega raziskovanja je pasijon, tisti pasijon, ki je bil in še vedno je navdihovalec genijev in svetnikov (Rebula 2011, 112). Še natančneje bo ta središčna točka vpeta v dogodek tistega, ki je zapustil kraljestvo svojega Očeta, zamenjal svilo za krpe in čast za ponižanje ter se odpravil sam proti cilju razodetja (Gibran 2010, 262). Za mnogo nejasnosti, ki nastanejo pri prebiranju evangelijev, smo krivi ljudje sami, ker preprosto ne poznamo celotnega zgodovinskega ozadja dogodkov. Za to lahko krivimo omejenost virov. Vendar so zaključki, do katerih pride Colin J. Humphreys, nadvse presenetljivi in spodbudni. Po njegovi rekonstrukciji zadnjega tedna Jezusovega življenja ni med evangelisti nobenega nesoglasja. Sam pravi, da so za nesoglasja krive "naše napačne interpretacije evangelijev" (Humphreys 2011, 191). Ko evangelije interpretiramo "pravilno", pridemo do soglasij, v katerih se nobeden od evangelistov ne moti. Poročila evangelistov se v tem primeru skladajo z mrtvomorskimi spisi in spisi judovskih ter rimskih zgodovinarjev. Problema zadnje večerje se je lotil tudi sedanji papež Benedikt XVI. v knjigi *Jezus iz Nazareta II*.

KRONOLOŠKI PROBLEMI ZADNJE VEČERJE

Kronologija, ki nam jo predstavijo evangelisti, nas vodi v kar nekaj nejasnosti. Rekonstrukcija zadnjega tedna Jezusovega življenja pokaže štiri glavne težave, na katere naletijo strokovnjaki ob poskusu rekonstrukcije tega tedna. Prvi problem je izgubljeni dan v tednu. Drugi problem je povezan z naravo zadnje večerje, tretji problem pa postane vedno bolj očiten, ko poskušamo vse dogodke postaviti v čas med četrtkom ponoči in petkom

zjutraj, torej je problem v času in kvantiteti dogodkov. Četrti problem je legalnost procesa pred oblastmi. Na dva od naštetih problemov odgovarja papež v knjigi *Jezus iz Nazareta II*. Papež rešuje izgubljeni dan v tednu in problem (naravo) zadnje večerje.

PAPEŽ BENEDIKT XVI. O ZADNJI VEČERJI

Teorija papeža Benedikta je predstavljena v knjigi *Jezus iz Nazareta II*, kjer tej temi nameni skoraj deset strani. To isto teorijo

uporabi v homiliji na veliki četrtek leta 2007 pri krizmeni maši. Pri pridigi povedane besede so odmevale po vsem svetu. Angleški dnevni časopis *Daily Telegraph* je naslednji dan poročal: "Zdi se, da je papež rešil dvatisočletno uganko glede datuma zadnje večerje. Teologi so neenotni, ali je bila Jezusova večerja, ki jo je obhajal z učenci, pashalna ali ne." (Humphreys 2011, 95.) Papež v knjigi *Jezus iz Nazareta* povzame teorijo Annie Jaubert, ki je svojo tezo razvijala vse od leta 1953 (Benedikt 2011, 116). Odločitev, ki jo izbere papež, je v prid Janezovi kronologiji, kar pomeni večerja brez jagnjeta.

Po teoriji Jaubertove je Jezus obhajal zadnjo večerjo v torek zvečer¹. Po koledarju, ki je v Knjigi jubilejev, se je večerja začela v torek s sončnim zahodom. Ta teorija nam reši dva problema: Jezus je obhajal pravo velikonočno večerjo (z jagnjetom), kakor poročajo sinoptiki (Mt 26,1; Mr 14,12; Lk 22,7), in Janez se ne moti, ko poroča, da so "oblasti" obhajale pashalno večerjo po Jezusovem procesu (Jn 18,28). Razgibanost te teorije se kaže v uporabi dveh različnih koledarjev: kumranskega in uradnega². Še en problem je rešen v teoriji tega koledarja. Če je Jezus obhajal zadnjo večerjo v torek zvečer, kakor pravi kumranski koledar, je bilo gotovo dovolj časa za vse dogodke, ki jih opisujejo evangeliji. Papežu se teorija Francozinje zdi privlačna, vendar jo skupaj z mnogimi eksegeti zavrne. Dalje papež svojo teorijo postavi na besede Johna Meierja, ki trdi, da se sinoptiki in Janez med sabo popolnoma strinjajo, če narava večerje ni velikonočna (Benedikt 2011, 120). Jezus je resnično prelil svojo kri na velikonočni večer, ko so bila žrtvovana jagnjeta. Po vsej verjetnosti je praznoval pasho s svojimi po koledarju kumranske skupnosti, zato vsaj en dan prej kot pravi uradni judovski koledar; praznoval je brez jagnjeta, podobno kot kumranska skupnost, ki ni priznavala Herodovega templja in je čakala novi tempelj (Homilija 2007). V tem novem gledanju so uporabljeni različni koledarji (Janez in sinoptiki), poleg tega Jezus je obhajal veliko noč in je ni obhajal: starih obredov ni mogel obhajati, ker je bil v času večerje po starem obredu že mrtev. Tako je Jezus

praznoval pasho brez jagnjeta – oz. ne, ne brez jagnjeta: namesto jagnjeta je dal samega sebe, svoje Telo in Kri. Tako je anticipiral svojo smrt v sozvočju z besedami: "Nihče mi ga ne jemlje, ampak ga dajem sam od sebe. Oblast imam, da ga dam, in oblast imam, da ga spet prejmem." (Jn 10,18) To novo gledanje je podkrepljeno s Pavlovimi besedami iz 1 Kor 5,7, kjer pravi: "Odpravite stari kvas, da boste novo testo. Saj ste vendar že nekvašen kruh; kajti naše velikonočno jagnje, Kristus, je žrtvovano." Po teh besedah sta Kristusova smrt in vstajenje postala trajen velikonočni praznik (Benedikt 2011, 121).

ZADNJA VEČERJA NI MOGLA BITI V TOREK ZVEČER

V čem je pravzaprav problem te teorije? To nam razkrije šele podrobna raziskava koledarjev, ki so bili takrat v uporabi. Posebej podrobno je treba analizirati koledar kumranske skupnosti. Po papeževih besedah Jezus ni obhajal zadnje večerje po uradnem lunarnem koledarju (ki ga uporablja Janez), ampak po sončnem koledarju, ki je bil odkrit v kumranskih rokopisih. To trditev je papež zaključil z besedami: "Po vsej verjetnosti je praznoval pasho s svojimi (učenci) po koledarju kumranske skupnosti, vsaj en dan prej (kot uradni judovski koledar); praznoval je brez jagnjeta podobno kot kumranska skupnost, ki ni priznavala Herodovega templja in je čakala novi tempelj." (Homilija 2007.) Mnogim teologom se je zdela ta izjava izredno drzna, ker namiguje na to, da je bil Jezus esen³ (Maier 2001, 532). Tudi trditev, da Janez v svojem evangeliju poudarja simboliko, ne drži popolnoma, ker se Janez pokaže kot kronološko zelo natančen. To potrdi tudi papež, ki svojo teorijo gradi na njegovi kronologiji. Vendar moramo vzeti pod drobnogled koledar, ki so ga odkrili v kumranskih rokopisih.

KUMRANSKI SONČNI KOLEDAR

Iz mrtvomorskih spisov zvemo, da je kumranska skupnost uporabljala sončni koledar z dnevom, ki je trajal od sončnega

vzhoda do zahoda. Ta koledar je bil v korelaciji z uradnim lunarnim koledarjem, ki so ga uporabljali duhovniki v templju, vendar je bil tudi ta popravljan z opazovanji sonca (Meier 2001, 529). Da nekdo ne praznuje praznika na isti datum kot ostali, ampak uporablja svoj koledar, je pomenilo, da je izločen iz skupnosti, še več, takrat je veljal za heretika (Humphreys 2011, 97). Tako lahko lažje razumemo omejenost virov, ki omenjajo ta sončni koledar: mrtvomorski spisi, damaščanski dokumenti, tempeljski zvitki, posebej pa Knjiga jubilejev in Prva Enohova knjiga. Knjiga jubilejev⁴ je izrednega pomena, saj je bila šteta med kano-nične knjige, Prvo Enohovo knjigo pa še danes najdemo v svetopisemskem kanonu etiopske ortodoksne cerkve. Za nas najpomembnejša poglavja iz Enoha so poglavja od 72 do 82, kjer je govora o astronomiji, zato je mogoče to knjigo označiti tudi z izrazom astronomska knjiga. Iz mrtvomorskih spisov je mogoče razbrati, da je skupnost esenov uporabljala sončni koledar, ki je imel leto razdeljeno na dvanajst mesecev, skupaj 364 dni. Dolžina treh pomladanskih mesecev je bila 29, 30 in 31 dni, podobno tudi poletnih, jesenskih in zimskih mesecev. Vsi letni časi so bili razdeljeni na tri mesece. Knjiga jubilejev in Prva Enohova knjiga poročata, da je sončni koledar vzpostavil sam Mojzes, vendar ta podatek ni preverljiv. Gotovo je ta koledar povzel nekaj prvin iz starega mezopotamskega koledarja, ki je vseboval 364 dni in je bil v uporabi nekje v sedmem stoletju pred Kristusom. Kumranski koledar je imel to dobro lastnost, da je bilo leto dolgo 364 dni, in tako deljivo s sedem – tako določeni datum vedno pade na isti dan. Na primer, prvi dan novega leta je vedno sredo. Ker ta koledar začne novi dan s sončnim vzhodom, je dan raztegnjen od enega sončnega vzhoda do drugega sončnega vzhoda naslednjega dne. Zakaj se novo leto vedno začne v sredo? Razlog je presenetljiv in logičen hkrati. Stvarjenjska zgodba iz 1 Mz (1. in 2. poglavje) opisuje Božjo stvariteljsko dejavnost, kjer je Bog ustvaril svet v šestih dneh in na sedmi dan počival. Po tem zapisu

je postal sedmi dan za jude dan počitka, sabat (sobota). Bog je ustvaril dve veliki luči, "*sonce in luno*", ne na prvi dan, ampak na četrti dan (1 Mz 1,19). Če zgodbo interpretiramo dobesedno, potem je bil prvi dan stvarjenja nedelja. Ker ne moreš imeti sončnega koledarja brez sonca, je kumranska skupnost novo leto začela na sredo, ko je bilo ustvarjeno sonce, in ne na nedeljo, ko je Bog začel ustvarjati. Tako je bil prvi dan novega leta po kumranskem koledarju, prvi nisan, vedno na sredo (štiriindvajseturno obdobje od sredinega sončnega vzhoda do četrtkovega sončnega vzhoda).

Vendar je obdobje med sredo in petkom kar nekoliko preveč raztegnjeno. To je spoznal tudi papež in je najverjetneje zato zapisal: "*Po vsej verjetnosti je praznoval pasho s svojimi (učenci) po koledarju kumranske skupnosti, vsaj en dan prej.*" (Homilija na veliki četrtek 2007.) Drugi ugovor proti torku zvečer nam daje Colin Humphreys in posledično znanost. 14. nisan je vedno na torek. Po teoriji Jaubertove je Jezus obhajal zadnjo večerjo na torek, 14. nisan (po kumranskem koledarju), križan pa je bil v petek, zopet 14. nisan (po uradnem judovskem koledarju). Po tem se ta teorija sklada s sinoptiki, ki trdijo, da je Jezus obhajal zadnjo večerjo z jagnjetom (uporabljajo kumranski koledar). Tudi Janez se ne moti, ko pravi, da je bil Jezus križan v času, ko so klali velikonočna jagnjeta (seveda Janez uporablja uradni judovski koledar). To teorijo pa podre podrobna raziskava koledarjev, ki pride do zaključkov, da je bila pasha po kumranskem koledarju v dveh možnih letih križanja, 30 ali 33, teden za pasho po uradnem kumranskem koledarju. Kako to? Colin J. Humphreys pove, da je leto v kumranskem koledarju za $1 \frac{1}{4}$ dneva krajše od pravega sončnega leta. Prva možnost je, da bi lahko ta koledar uporabljali brez prestopnega leta in se s tem bolj in bolj oddaljevali od ritma sončnega leta. Ker pa je bil uradni judovski koledar v koraku s sončnim letom, in če bi Jezus zadnjo večerjo obhajal po kumranskem koledarju brez prestopnega leta, potem ta večerja ne bi bila niti v istem mesecu kot pasha po uradnem

koledarju. Druga možnost pa se glasi, da je bil kumranski koledar korigiran in v koraku s sončnim letom. Ker je moral biti 1. nisan (po 1. Enohovi knjigi) na sredo, zadnja večerja v letih 30 in 33 pade na teden po večerji po uradnem koledarju (Humphreys 2011, 108–109). Torej lahko ta koledar izključimo.

NARAVA ZADNJE VEČERJE

Drugi problem je povezan z naravo zadnje večerje. Večerja, ki jo opisuje Janez (in jo zagovarja papež), je zanimiva in v vseh pogledih težko razložljiva. Če sledimo papeževim besedam, potem ta večerja ni bila prava večerja, ker je, ko starih obredov ni več mogel obhajati, Jezus sam postal vsebina obreda (Benedikt 2011, 121). V tem smislu je Jezus obhajal veliko noč in je ni obhajal, kot pravi papež. Kaj pa sinoptično poročilo o večerji? Papež to hitro odpravi z Meierjem in njegovo redakcijsko in literarno kritiko, v kateri sta Mr 14,1 ter 14,12–16⁵ vstavljena pozneje (Benedikt 2011, 119). Da se vrnemo k naravi večerje, ki nam jo predstavi papež: Tudi za rešitev tega problema uporabi Meierja, ki pravi, da ker je Jezus vedel za bližajočo se smrt in ker je bil prepričan, da ne bo več mogel jesti pashalnega jagnjeta, je "v tej popolni vednosti /.../ povabil svoje k zadnji večerji prav posebne vrste, ki ni pripadala nobenemu določenemu judovskemu obredu. Zadnja večerja je bila njegovo slovo, ko je dal nekaj novega, samega sebe je podaril kot pravo jagnje in s tem ustanovil svojo veliko noč." (Benedikt 2011, 120.)

Še preden so bili napisani evangeliji, Pavel poroča o tradiciji (ki najverjetneje sega v trideseta leta, ko je postal Jezusov učenec), da je tisto noč, ko je bil izdan, Jezus "vzel kruh in se zahvalil, ga razlomil in rekel: To je moje telo, ki je za vas; to delajte v moj spomin. Prav tako tudi kelih po večerji in je rekel: Ta kelih je nova zaveza v moji krvi; kolikokrat pijete, delajte to v moj spomin." (1 Kor 11, 23–25.) V istem pismu Pavel piše: "Kajti naše velikonočno jagnje Kristus je bil žrtvovan." (5,7.) Prav tako zapiše, da je "Kristus vstal od mrtvih, prvenec tistih, ki

so zaspali." (15,20.) Zdi se, da je Pavel Jezusovo smrt in vstajenje simbolično povezal z začetkom praznika pashe/opresnikov (Brown 1993, 1369). Brown, čigar mnenje o zadnji večerji se sklada s papeževim mnenjem o večerji "posebne vrste", torej večerji brez jagnjeta, to svojo razlago utemeljuje z besedami iz Lukovega evangelija (22,15), kjer Jezus pravi: "Srčno sem želel jesti z vami to velikonočno jagnje, preden bom trpel," Jezusovo navzočnost v Jeruzalemu v tistem času pa poveže s praznikom očiščevanja, ko so se morali romarji, ki so romali v Jeruzalem, obredno očistiti s tem, da so čisti poškopili nečiste, tretji in sedmi dan; potem so morali oprati svoja oblačila in se okopati v vodi in zvečer so bili čisti (4 Mz 19,19). Brown pravi, da je bila tako zadnja večerja kakor tudi križanje malo pred ali ravno na pasho, in to je dejstvo, ob katerem so prvi kristjani kaptulirali v teološkem smislu, ker so povezovali Jezusovo smrt z žrtvovanjem pashalnih jagnjet (Brown 1993, 1369). Isti avtor pravi, da bi se morali odpovedati sinoptičnim poročilom in datiranju zadnje večerje in križanja po njih, kajti njihovo (predvsem Markovo razumevanje večerje kot pashalnega obeda) karakterizacija pashalnega obeda je bila liturgično-teološka in ne zgodovinska.

SINOPTIČNA KRONOLOGIJA

Zdi se, da Matej, Marko in Luka pripovedujejo popolnoma drugo zgodbo kot Janez. Markovo poročilo v 14,12 pravi: "Prvi dan nekvašenega kruha, ko so žrtvovali pashalno jagnje, so mu rekli njegovi učenci: 'Kam hočeš, da gremo in ti pripravimo, da boš jedel pashalno jagnje?'" Potem so učenci pripravili vse potrebno za obed (Mr 14,16) in zvečer so skupaj z Jezusom jedli pashalno večerjo (Mr 14,17–18). Prav tako kot Marko tudi Matej in Luka povesta podobno zgodbo z Lukovo spremembo: "Srčno sem želel jesti z vami to pashalno večerjo, preden bom trpel." (Lk 22,15.) Pri sinoptikih tako Jezus kakor tudi učenci zadnjo večerjo imenujejo "pashalno".

KAKO RAZUMETI MARKOVO POROČILO V 14,12?

P prvi dan nekvašenega kruha, ko so žrtvovali pashalno jagnje, so mu rekli njegovi učenci: 'Kam hočeš, da gremo in ti pripravimo, da boš jedel pashalno jagnje?' (Mr 14,12.) Na voljo imamo dvojne rešitev. Prva je v možnosti, da je to kasnejši dodatek (Taylor). O tem pričujejo podobnosti s starozaveznimi zgodbami (prim. 1 Sam 10,1) in podobnost z drugimi novozaveznimi spisi (Mr 11,1–6). Na podlagi teh dveh odlomkov se mnenja delijo med tiste, ki pravijo, da je zgodba izmišljena (legenda; Bultman, Wellhausen ...), in tiste, ki menijo, da je to poročilo avtentično (Taylor 1966, 535). Novo vprašanje postavi omemba prostora, ko poudari "v nadstropju veliko sobo" (Mr 14,15), ko pa drugih podrobnosti v zvezi z zadnjo večerjo nimamo opisanih. Ali že sama vsebina zgodbe pove, da gre za pashalno večerjo?

Po poročilu iz 2 Mz 2,6–10 je moralo biti jagnje žrtvovano in zaužito na 14. nisan. Naslednjega dne, 15. nisan, je bil praznik opresnikov (3 Mz 23,6), ki se je nadaljeval naslednjih sedem dni, to pomeni, da je trajal vse do 21. nisan (3 Mz 23,7–8 in 2 Mz 12,18). Ker pa je moral biti nekvašen kruh uporabljen pri zadnji večerji (in zato so ga jedli z jagnjetom 14. nisan (2 Mz 12,18) je bil ta dan ponavadi imenovan prvi dan nekvašenega kruha (Fernandez 1958, 630). V Markovem primeru (14,12) nam prvi del poročila "Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων" poda datum večerje 15. nisan, šele drugi del poročila "ὅτε τὸ πάσχα ἔθουον" nam pove, da je mišljen 14. nisan. Ni treba posebej poudarjati, da "πρώτῃ" (prote) ne pomeni napačnega prepisa za "πρώ" (pro). Napaka v prepisu bi namreč pomensko spremenila vsebino sporočila. Uporaba "pro" namesto "prote" bi pomenila "na dan pred praznikom nekvašenega kruha" – razlika je očitna. V tem kontekstu se postavi vprašanje, ali je bil v predmarkovski tradiciji dan pripravljanja prej. Markovo poročilo o tem je zelo kratko, in če je bil dan pripravljanija prej, potem bi napaka prišla do večjega izraza. Imperfekt

"ἔθουον" (klali – "they sacrificed") pomeni ponavljajoče se dejanje, vezano na "τὸ πάσχα" (pasha). Beseda klali "ἔθουον" se pojavlja še v drugih poročilih: Mr 22,4; Lk 22,7; Jn 10,10; Apd 10,13; 11,7; 14,13.15). V večini primerov beseda "ethyon" pomeni ubiti, zaklati, razen v Apd 14,13.18 in 1Kor 5,7 ta beseda razlaga Kristusovo žrtev (Taylor 1966, 537). Žrtvovanje pashalnega jagnjeta je torej pomenilo žrtvovati (klati) žival, ki bo pripravljena za obed; in obed, ki je sledil, pomeni daritveni obed, četudi je kasnejša tradicija žrtvenjski pomen obreda razlagala v pomenu spomina na Božje rešenjsko delo, vezano na izhod iz Egipta. To seveda ne pomeni, da je žrtvenjski pomen ukinjen, nasprotno, v Jezusovem času je bil ta pomen še kako prisoten, na kar kažejo besede, izrečene pri zadnji večerji (Mr 14,22–24).

V nadaljevanju so učenci vprašali Jezusa: "Kam hočeš, da gremo in ti pripravimo, da boš jedel velikonočno jagnje?" (Mr 14,12; Mt 26,17.) Luka celo imensko pove, da sta ta učenca Peter in Janez (22,8). Dva sta bila poslana, ker je v pravilih 5 Mz 16,7 zapisano, da mora biti pasha praznovana v Jeruzalemu (Taylor 1966, 537). Humphreys temu oporeka in pravi, da so judje iz Galileje in širše okolice, ki niso mogli priti v Jeruzalem, pasho skoraj gotovo praznovali doma, tam, kjer so živeli, jagnje pa so zaklali na domačem vrtu (Humphreys 2011, 165). Iz poročila sinoptikov zvemo, da je Jezus praznoval pasho, to pomeni, da je jedel pashalno jagnje, in to na 14. nisan, na prvi dan praznika nekvašenega kruha, ko je bilo v navadi jesti pashalno jagnje (Mr 14,12). Očitno je, da prvi dan nekvašenega kruha ni mogel biti 13. nisan, ampak le 14., na dan, ko so bila žrtvovana jagnjeta in je zato imenovan prvi dan (3 Mz 23,5). Luka poroča: "Prišel je dan nekvašenega kruha, ko je bilo treba žrtvovati velikonočno jagnje," (22,7) vendar ni dvoma, da želi poudariti, kar je pred njim poudaril že Marko.

REŠITEV V KOLEDARJU

Druugo rešitev tega Markovega poročila nam ponuja koledar. Še vedno ostaja

odprto vprašanje, kako razumeti Markovo poročilo, ko se zdi, da je bilo žrtvovanje jagnjet na isti dan kakor praznik nekvašenega kruha. To je popolnoma izvedljivo, če Marko pri svojem poročilu uporablja drugačen koledar od uradnega. Po uradnem koledarju se je dan začel s sončnim zahodom, jagnjeta so bila žrtvovana v popoldanskih urah 14. nisana, večerjali so po sončnem zahodu, torej že 15. nisana. Pri uporabi sončnega koledarja pa pride do popolne harmonije sporočila, saj je bilo mogoče v enem dnevu opraviti vse to, kar poroča Marko. Če so Jezus in njegovi učenci žrtvovali pashalno jagnje na 14. nisan in če je bil to obenem prvi dan praznika nekvašenega kruha, potem so morali uporabljati koledar od sončnega vzhoda do sončnega vzhoda. Da je imel Marko pred sabo ljudi, ki so poznali ta sončni koledar, ni dvoma. To ljudstvo je moralo biti seznanjeno s "predeksilskim" koledarjem, kakorkoli se je poznavanje različnih koledarjev skozi stoletja zameglilo. Še posebej je ta koledar enigma za današnje raziskovalce, ki, logično, o njem ne vedo veliko – ravno zato je večina strokovnjakov menila, da je Jezus obhajal zadnjo večerjo po uradnem koledarju. Če uporabljamo uradni koledar, imamo težavo pri rešitvi zagate, ki jo daje poročilo. Če je Jezus jedel večerjo kot pashalno (z jagnjetom) in je uporabljal koledar od sončnega vzhoda do sončnega vzhoda, kateri je potem ta koledar? Koledarjev, ki bi lahko prišli v poštev, ni veliko.

JANEZOVA ZADNJA VEČERJA JE BILA PASHA

Janez poroča, da so Jezusu pripravili "δεῖπνον" ("deipnon" – večerjo; Jn 12,2). Če sledimo papeževim besedam, potem ta večerja ni bila prava večerja, in ker starih obredov ni mogel obhajati, je Jezus sam postal vsebina obreda (Benedikt 2011, 121). Res je tudi, kar poudarja Dodd: da je ideja Kristusa kot pashalnega jagnjeta stara vsaj toliko, kot je staro poročilo v 1 Kor 5,7 (Dodd 1970, 165). Vendar kljub temu veliko stvari kaže na to,

da je Jezus v Janezovem evangeliju obhajal pravo pashalno večerjo. Ena od potrditev je v tem, da je bila večerja v Jeruzalemu, čeprav je imel prenočišče v Betaniji (Jn 12,1). Ob tem se postavi vprašanje, zakaj bi jedel večerjo v Jeruzalemu, razen če ga je k temu vezal kakšen predpis – morda pashalni predpis? Po večerji Jezus in učenci niso odšli nazaj v Betanijo, ampak so pot nadaljevali proti cedronski dolini na vrt, imenovan Getsemani (Jn 18,1). Večerja je bila ponoči "ἤν δὲ ὥς" (Jn 13,30), kar je še ena od neobičajnosti, razen če je bilo tako predpisano. Zanimiv je tudi dodatek k poročilu, da so sedeli za "mizo" (Jn 13,23–25), kar kaže na to, da obed ni bil nekaj navadnega (Smith 1991, 42). Da pa so pri mizi sedeli, ni nič neobičajnega, kljub temu, da so predpisi v 2 Mz 12,1 drugačni, saj naročajo, da je treba pri pashalni večerji stati, takrat so namreč sedeli v znamenje, da niso več sužnji in ubežniki (Fernandez 1958, 638).

Obed se je jedel v času obrednega očiščenja, ko so se morali romarji, ki so romali v Jeruzalem, obredno očistiti s tem, da so čisti poškopili nečiste. Jezus pa pravi, da kdor se je skopal, mu ni treba drugega, kakor da si umije noge; ves je namreč čist (Jn 13,10). Tudi misel učencev ob Judovem odhodu po izdajstvu kaže na to, da so mislili, da gre Juda nakupovat za praznik ali da naj da ubogim (Jn 13,29). Če je bila večerja 14. nisana, potem ni bilo potrebe po nakupovanju, vsaj ne na to noč med obedom, ker so imeli pred sabo še ves naslednji dan, da bi lahko nakupili vse potrebno. Če pa je bila večerja pashalna in se je jedla 15. nisana, potem so te besede popolnoma na mestu, kajti naslednji dan je bil praznik, sobota v pashalnem tednu. Na pashalno noč pa je bilo dovoljeno nakupovati (Jeremias). Vse povedano kaže na to, da je bila večerja, ki jo predstavlja Janez, pashalna, kar pomeni, da je bila praznična. Problem, ki ostaja odprt, je: zakaj Janez ne pove, da je večerja, o kateri piše, pashalna, z vsem, kar spada zraven? Tradicionalni odgovor je bil, da je Janez pisal v luči sinoptikov in se mu je zato zdelo nesmiselno in nepomembno

ponovno pisati in omenjati naravo večerje, pomeni pashalne večerje, ker so o tem pisali že sinoptiki. To je možna razlaga, vendar ne zadovolji iščočega. Po drugi strani pa se zdi, da Janez ne omenja narave zadnje večerje kot pashalne večerje zato, ker to ni bila.

V POTRDI TEV NAŠI TEZI

Če želimo verodostojno zagovarjati tezo, moramo najprej obraniti najšibkejše člene, ki kažejo nasprotno. V Janezovem evangeliju sta dve vrstici, ki Janeza povežeta s sinoptiki, in sicer 18,28 ter 19,14⁶. Jn 18,28 poroča, da Jezusovi tožitelji "sami niso šli v sodno hišo, da se ne bi omadeževali, ampak bi smeli jesti pashalno jagnje". Če tukaj pomeni jesti pashalno jagnje kot večerjo, ki se je jedla na 15. nisan, potem zadnja večerja ni mogla biti pashalna večerja. Podobno je v 19,14, kjer pravi: "Bil pa je dan pripravljanja na pasho, okrog šeste ure." (Jn 19,14.)

V potrditev naši tezi je Jn 19,14, kjer je zapisano, da je bil dan pripravljanja na pasho: "Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα." Ta referenca zagovarja datum 14. nisan. Ostaja odprto, ali ta referenca pomeni tudi kaj drugega kot zgolj 14. nisan. Najbolje je, da pogledamo, kako je Janez razumel pomen te besede in kako so to besedo razumeli drugi.

V Jn se beseda "Παρασκευή" pojavi še v 19,14; 19,31 in 42. V vseh ostalih primerih pomeni dan pred soboto (sobota med prazničnim tednom, ker Jezusovega telesa niso mogli pustiti na križu). Podobno je v 19,42, kjer je bilo zaradi tega dneva pripravljanja Jezusovo telo položeno v bližnji grob ("Παρασκευὴ τῶν Ἰουδαίων"). Iz obeh primerov uporabe je jasno, da beseda "Παρασκευή" pomeni dan pred soboto. Pri sinoptikih ta beseda označuje petek pred sabatom (soboto). Marko jasno pove: "Καὶ ἤδη ὁ ψίας γενομένης, ἐπεὶ ἦν Παρασκευή, ὃ ἐστὶν προσάββατον." Besede tukaj povedo, da gre za dan pred sabatom (soboto). Tudi Luka nam potrdi podobno, ko pravi, da je dan Jezusove smrti na dan pripravljanja in da je sledila praznična sobota.

Pri sinoptikih je jasno, da je dan pripravljanja pred soboto, torej petek.

Kot pojasni Smith, problem nastane pri Matejevem evangeliju (Mt 27,62), kjer se pojavijo besede, ki kažejo na drugačno interpretacijo od pričakovane. Matej poroča, da so se "Drugi dan, to je po dnevu pripravljanja /.../ véliki duhovniki in farizeji zbrali pri Pilatu." (27,62.) Matej poroča o dnevu po dnevu pripravljanja. Kako to, da Matej ne govori o soboti, temveč o dnevu pripravljanja? Nekateri so mnenja, da gre napako pripisati napačnemu prevodu iz aramejščine (Smith 1991, 42). Kaj naj bi potem tukaj pomenila beseda "παρασκευήν" (paraskeuēn)⁷, če ne pomeni petka? Če besedo "paraskeuēn" prevedemo kot večer pashe, potem to pomeni dan za pripravljalnim dnem na pasho – torej 15. nisan. Poleg tega nam grški viri izven konteksta Nove zaveze pričajo o uporabi iste besede za isto stvar. Jožef Flavij uporablja za večer pred soboto poleg besede "paraskeuēn"⁸ tudi "sabbatōn"⁹ (Smith 1991, 44). Tudi Janez uporablja ta izraz v istem smislu, kot dan pred soboto. Če bi želeli točnemu pomenu tega izraza priti do konca, bi ga morali primerjati z izvirnikom, kar pa ni naš namen. Za nas je pomembno, da je "paraskeue tou pascha" povezan z Janezom in sinoptiki. Vidimo torej lahko, da pri Janezu večerja ni bila nekaj običajnega, običajen obed, ampak ima veliko skupnega s pashalnim obedom. In obstajata samo dva verza, ki nam dajeta razlog, da postavimo Jezusovo smrt na 14. nisan: to sta Jn 18,28 in 19,14.

JANEZOVNA "JUDOVSKA PASHA"

Poudarek "judovska pasha" najdemo samo pri Janezu, ko poroča: "Bližala pa se je judovska pasha,"¹⁰ (Jn 11,55) in se s tem razlikuje od sinoptikov, ki govorijo samo o pashi (Mr 14,1¹¹; Mt 26,2). Če sledimo Humphreysu, potem je v ozadju poročila Janezova želja po razlikovanju med judovsko pasho "pascha ioudaiōn", ki so jo praznovali po uradnem koledarju, in pasho "pascha", ki so jo praznovali eseni¹² ter Samarijani (Humphreys 2012, 163). Po tem

poročilu bi lahko sklepali, da je razlika med Janezom in sinoptiki v koledarju.

ZADNJA VEČERJA V JEZUSOVEM ČASU

Med prvo pasho in pasho, ki jo je obhajal Jezus, je nastalo kar nekaj razlik. Prva izmed njih je pravzaprav zapoved, da naj se jagnje žrtvuje in zaužije v Jeruzalemu. Tako so morala biti v Jezusovem času jagnjeta zaklana v templju,¹³ zaužita pa v Jeruzalemu.¹⁴

NOVA DOGNANJA O ZADNJI VEČERJI

Humphreys se pri svojem raziskovanju bolj ali manj opira na zgodovinske izsledke in dognanja. Njegova zgodovinskost je zelo natančna, posebej ko se loti rekonstrukcije noči in dogodkov po večerji. Ta avtor s svojimi dognanji soglaša z Brantom Pitrejem¹⁵, ki v svoji knjigi poudari povezanost Jezusa z Mojzesom. Humphreys pravi, da je iz evangelijev jasno, da je Jezus razumel svojo vlogo kot novi Mojzes (Humphreys 2011, 160). Evangelisti namreč povezujejo Jezusa z Mojzesom. Jezusov post, ki je trajal štirideset dni in štirideset noči (Mt 4,2), je korespondenca z 2 Mz 34,28,¹⁶ prav tako ima govor na gori (Mt 5,1–12) svojo korespondenco s tablamii postave. Tudi Janez vidi povezavo med Jezusom in Mojzesom, kar posebej izrazi v evangeliju (3,14)¹⁷ in Razodetju (15,3). Zanimiva je tudi podoba trpečega Mojzesa, ki je podoba Kristusa (Bromiley 1985, 624). Vendar tipologija Mojzes – Kristus¹⁸ ni prevladujoča novozavezna kristološka naveza, četudi so kasnejši očetje to podobo vedno znova uporabljali (Janez Zlatousti¹⁹ ...).

Humphreys iz te povezave med Mojzesom in Kristusom poskuša razvozlati skrivnost koledarja, po katerem je Jezus s svojimi obhajal zadnjo večerjo. Med vsemi koledarji, ki so bili takrat na voljo, naj bi Jezus obhajal zadnjo večerjo po predeksilskem koledarju, ki so ga judje uporabljali, preden so šli v suženjstvo. Kot nam je znano, so v Jezusovem času uporabljali "uradni koledar", ki pa ni bil edini,

ampak so različne skupnosti imele še svoje koledarje (npr. eseni). Zgodovina uradnega judovskega koledarja sega nazaj v leto 537 pr. Kr., ko so se judje začeli vračati iz suženosti. V letih 597–596 so Babilonci zavzeli Jeruzalem, ujete judje pa deportirali v ujetništvo (2 Kr 24,10–17).²⁰ Ko so bili ti judje v ujetništvu, so prevzeli babilonski koledar (verjetno tudi niso imeli druge izbire); o takšnem izvoru uradnega koledarja se strinjajo tudi strokovnjaki. Da je temu tako, nam pričajo imena mesecev, ki so zelo podobna babilonskim. Prvi mesec judovskega novega leta, nisan, je dobil ime po babilonskem prvem mesecu nisannu, prav tako zadnji mesec "adar" (Humphreys 2011, 113).

PREDEKSILSKI KOLEDAR IN MOJZES

Koledar, ki so ga judje uporabljali, preden so postali ujetniki Babiloncev, ni isti, kot so ga uporabljali kasneje, ko so se iz suženjstva vrnili. Druga Mojzesova knjiga (12) nam predstavi Mojzesovo postavitve pashe z vsemi koledarskimi določili.²¹ Ta mesec je za judje nekaj tako ključnega kakor za kristjane rojstvo Božjega Sina. Da je bil Mojzes dodobra seznanjen z egiptovsko tradicijo in koledarji, nam priča poročilo iz 2 Mz 2,10, kjer zvmemo, da je Mojzes rasel na dvoru in se tam izobrazil v vsej egipčanski modrosti (Apd 7,22). Skoraj gotovo se je Mojzes srečal s tamkajšnjimi koledarji, ker so bili pomembni tako za politično kakor tudi za versko življenje. V tistem času sta bila med Egipčani v uporabi dva koledarja, lunarni²² in sončni²³ (Humphreys 2011, 115). Če sledimo Drugi Mojzesovi knjigi, je Bog naročil Mojzesu in Aronu, naj spremenita prvi dan v koledarskem letu: "*Gospod je rekel Mojzesu in Aronu v egiptovski deželi.*" (2 Mz 12,1.) To poročilo nas takoj postavi v prostor dogajanja, Egipt. Seveda, saj so se tudi vsa prejšnja poglavja odvijala v Egiptu, a zakaj potem tukaj posebej poudari, da sta prejela to naročilo v egiptovski deželi? Humphreys pravi, da želi s tem, ko poudari Egipt, povedati, da je egiptovski koledar tisti, ki ga je treba spremeniti.

Kateri koledar je treba spremeniti? Če gre za religiozne zadeve, je treba spremeniti lunarni koledar, le-tega so namreč uporabljali za to področje (Humphreys 2011, 121). Ker pa je Mojzes spremenil koledar, je za začetek prvega dneva v mesecu izbral vidnost lune, in ne "nevidnost", kot so to uporabljali Egipčani. Torej se nov mesec začne z novo luno in prvi mesec v letu²⁴ pade na pomlad. Tako se je nov dan po predeksilskem koledarju začel z novim dnem, zjutraj. Ravno nasprotno, kot se je dan začel po uradnem judovskem koledarju Jezusovega časa. Pravzaprav je mogoče dokaz za uporabo tega predeksilskega koledarja najti v Svetem pismu. Kar nekaj strokovnjakov za Sveto pismo se strinja, da so judje pred suženjstvom uporabljali koledar, ki se je začel s sončnim vzhodom (Humphreys 2011, 125). Ena takšnih referenc je 1 Mz 19,34,²⁵ kjer izraz "*naslednji dan*" jasno označuje jutro po noči. Roland de Vaux trdi, da je do spremembe koledarja od sončnega vzhoda na zahod prišlo v začetku izhoda (Humphreys 2011, 125). Sedaj se seveda postavi vprašanje, vezano na pasho. Kdaj se je dan začel ob postavitvi pashe? Če sledimo pripovedi, najdemo zanimivo referenco: "*Potem naj ga vsa zbrana Izraelova skupnost proti večeru²⁶ zakolje*" in potem dalje še isto noč: "*Tisto noč naj jedo meso, pečeno na ognju, in nekvašeni kruh, /.../ ne puščajte od njega do jutra ničesar.*" (2 Mz 12,6–10.) Po tem poročilu je jasno, da so na večer štirinajstega dneva tistega meseca (2 Mz 12,6) klali jagnjeta in isto noč so to meso spekli ter pojedli (2 Mz 12,8). V tem poročilu petnajsti dan²⁷ ni nikjer omenjen. Potrditev svoje teze najdemo v 2 Mz 12,10, kjer naroča, naj do jutra ne puščajo ničesar, ker je zjutraj že naslednji dan.²⁸ V koledarju pa, ki je bil v uporabi v Jezusovem času, klanje jagnjet poteka na 14. nisan, večerja pa na 15. nisan. Čisto logično: če se je klanje zaradi velikega števila jagnjet²⁹ začelo ob 3. uri popoldne (ob deveti uri) in je trajalo do 5. ure popoldne (enajste ure), je to še vedno 14. nisan, večerja se je začela ob sončnem zahodu, torej že na 15. nisan, ki je bil hkrati praznik nekvašenega

kruha (2 Mz 12,17). Več kasnejših poročil prinese različne zapise o datiranju zadnje večerje. Morda je v tem ključ o datumu zadnje večerje, ali je bila štirinajstega (Janez) ali petnajstega nisana (sinoptiki). Morda je imel vsak od pisateljev pred sabo svoje starozavezno poročilo o datumu pashe, Janez poročilo iz 2 Mz in Ezekiel, ki poročata o štirinajstem dnevu, sinoptiki pa 3. in 4. Mojzesovo knjigo, ki poročata o petnajstem dnevu.³⁰ Ni treba posebej poudarjati, da sta si poročili iz 2 Mz 12 in Ezekiel med seboj podobni. Ezekiel³¹ poroča, da je bil duhovnik (Ez 1,3), torej je bil seznanjen s koledarjem pashe. Iz uvoda, ki ga piše sam avtor po njem imenovane knjige, zvemo, da je bil med tistimi judi, ki so bili deportirani v izgnanstvo. To je bilo v času vladarja babilonskega kralja Nabukadnezarja. Ezekiel ostaja pri štirinajstem dnevu prvega meseca, kakor poroča 2 Mz 12, zato ker pri tem uporablja predeksilski koledar³² (Humphreys 2011, 132). Zapisi iz 3. in 4. Mojzesove knjige pa pri svojem poročilu uporabljajo poeksilski koledar, ki temelji na babilonskem koledarju in začne dan s sončnim zahodom ter ga z zahodom tudi zaključuje.

Podrobna raziskava, ki jo je spisal Humphreys, prihaja do zaključkov, po katerih je bil predeksilski koledar v Jezusovem času še vedno v uporabi. Samarijani, ki so pasho praznovali na gori Gerizim, so to praznovali po navodilih iz 2 Mz 12. To trditev podkrepi s praktičnimi dokazi iz leta 2007. Njihovo žrtvovanje jagnjet se začne ob približno 7. uri in 10 minut (podobno kot v 2 Mz 12,6). "*Proti večeru*" (twilight – čas med tem, ko še ni temno in ko se prikaže prva zvezda) da veliki duhovnik znak in se lahko začne klanje jagnjet. Nato jagnjeta odnesejo domov in jih jedo po navodilih, zelo podobnih navodilom iz 2 Mz 12 (Humphreys 2011, 144). Tudi skupnost esenov je uporabljala predeksilski lunarni koledar (poleg sončnega koledarja), kar zvemo iz mrtvomorskih spisov. Le malo poročil imamo o praznovanju pashe med Galilejci. Humphreys navaja poročilo iz Mišne, ki pravi, da so na Judovem delali od

jutra do poldneva, medtem ko Galilejci sploh niso delali (Humphreys 2011, 147), kar kaže na to, da so Galilejci uporabljali koledar, kjer se je dan začel ob sončnem vzhodu (zjutraj).

Iz vsega navedenega lahko zaključimo, da je bil v Jezusovem času ta predeksilski koledar prisoten ne samo v Jeruzalemu, ampak tudi med drugimi skupnostmi, ki so bile od Jeruzalema nekoliko oddaljene. To lahko pomeni, da je Jezus obhajal zadnjo večerjo po tem koledarju, če je seveda sebe videl v vlogi novega Mojzesa. Po tej rekonstrukciji lahko zaključimo, da je datum križanja petek 3. aprila leta 33 in datum zadnje večerje pade na sredo 1. aprila leta 33.

ČETRTA ČAŠA IN JEZUSOVA SMRT

Pri zadnji večerji Jezus ni pogledal samo nazaj v judovsko zgodovino odrešenja – pasha v Egiptu, mana, ki je prišla po Mojzesu, in kruh obličja. Njegov pogled je bil usmerjen tudi naprej v njegovo trpljenje in smrt: tako je vse svoje dogodke povezal s kruhom in vinom ter jih osmisli v novem "izhodu", ki ga je imel namen dopolniti v Jeruzalemu (Lk 9,31). Špekulacija, ki jo ponudi Pitre, ni nova, je pa gotovo zanimiva. Po njegovem mnenju Jezus zadnje večerje ni zaključil v zgornjem prostoru (Mr 14,15), kjer je bil zbran z učenci; to poveže z Jezusovo obljubo, ki jo daje učencem, da ne bo pil vina do prihoda kraljestva, njegovim opisom smrti v Getsemaniju kot "izpitja čaše" in končno s tem, da je Jezus čašo izpil v trenutku, preden je umrl na križu (Pitre 2011, 149).

Pri judovski pashi so štiri čaše vina. Vsaka ima svoje ime. Prva čaša je "kiduš" (kjer vinu primešajo vodo), druga je "hagada"³³ (kjer sledi razlaga, kaj je Gospod storil dobrega za Izrael; pri drugi čaši sin postavlja vprašanja in oče odgovarja), tretja se imenuje "beraha" ali čaša blagoslova, ko se je jedlo jagnje (na koncu obeda je oče izrekel blagoslov nad tretjo čašo, in tako se je tretji del obreda zaključil) (Pitre 2011, 155), in končno četrta čaša, kjer so peli psalme halel, to so psalmi od 115 do 118. Jezus

je v tistem času delal ravno to, kar piše v psalmu: "Kaj naj povrnem Gospodu za vse dobro, kar mi je storil? Kelih odrešenja bom vzdignil in klical bom ime Gospodovo" (Ps 116,12–13), in dalje "Dragocena je v očeh Gospodovih smrt njegovih zvestih. O Gospod, jaz sem tvoj služabnik; tvoj služabnik sem, sin tvoje služabnice; moje vezi si raztrgal. Daroval ti bom zahvalno daritev in bom klical ime Gospodovo." (Ps 116,15–17.) Ps 118, ki so ga zapeli, je bil neke vrste povzetek Jezusovega dogajanja. Vsebina (Ps 118) je povzetek Jezusovega poslanstva, tj. poslanstva Mesije. Ko so zapeli pesem in je bila četrta čaša izpita, se je s tem tudi večerja končala.

KAJ PA PRI ZADNJI VEČERJI?

Luka poroča o več kot eni čaši vina, Matej in Marko poročata o petju himne na koncu obeda. Podrobnejši pregled poročil pokaže, da večerja v zgornjem prostoru ni bila zaključena (Pitre 2011, 159). Izpiti sta bili samo dve čaši, kakor poroča Luka v 22,³⁴17.20.³⁵ Pomembna referenca pri Luku je "kelih po večerji" (22,19), to pomeni po tretji kupi (beraha). Potrditev za to nam daje Pavel v Pismu Korinčanom, kjer se sklicuje na evharistično čašo Jezusove krvi in piše: "Kelih blagoslova, ki ga blagoslavljam." (1 Kor 10,16.) Če je tretjo čašo Jezus primerjal s svojo krvjo, potem je druga čaša "hagada". Da je temu res tako, pove Jezus sam, saj je po blagoslovu razložil pomen nekvašenega kruha ravno tako, kot so to storili judovski očetje po tem, ko so izpili drugo čašo (Pitre 2011, 160). Vendar naredi Jezus tukaj obrat, ne razlaga pomena pashe in jagnjeta za nazaj, temveč kruh identificira s svojim telesom (Lk 22,19).

IZPOLNITEV OBLJUBE S ČETRTO ČAŠO

Evangelisti Matej in Marko nas oskrbita s podrobnostmi o zadnji večerji. Po poročilu, ki ga podajata, obstaja precej podobnosti z rabinskimi navodili in uredbami o obhajanju zadnje večerje. Vendar obstajajo tudi razlike.

Eno od razlik zapišeta tako Matej kakor tudi Marko in se glasi: "A povem vam: Odslej ne bom več pil od tega sadu vinske trte do tistega dne, ko bom z vami pil novega v kraljestvu svojega Očeta," (Mt 26,29) in "Resnično, povem vam: Ne bom več pil od sadu vinske trte do tistega dne, ko bom pil novega v Božjem kraljestvu." (Mr 14,25) Če sledimo zaporedju dogodkov, potem tukaj nekaj manjka. Jezus namreč ni izpil zadnje čaše vina, ker so po tretji čaši zapeli hvalnico (Mr 14,26). Večina komentatorjev priznava, da se ta referenca nanaša na Ps 115, 118, torej zadnji halel psalm. Vendar še vedno nekaj manjka. Ne Matej ne Marko ne poročata, da je Jezus po zapetem psalmu izpil še eno čašo. Marko in Matej poročata, da so, ko so odpeli hvalnico, "odšli proti Oljski gori" (14,26). Če na dogodke gledamo z judovskimi očmi, potem Jezus večerje ni zaključil. Če pa večerja ni bila zaključena, potem si lahko predstavljamo zmedenost učencev, ki so opazili razliko in manko pri samem obredu. Dogodke, ki so se zgodili in ki so sledili, lahko razložimo v širšem kontekstu. V vrtu Getsemani je Jezus v molitvi trikrat omenil kelih, ki ga mora izpiti (Mt 26,39.42.44). Prav zanimivo, da pred križanjem govori o kelihu. Pitre poveže čašo, o kateri govori Jezus, s četrto čašo, ki je Jezus ni izpil v prostoru zadnje večerje in je bilo zaradi tega vse takratno dogajanje še vedno vpeto v dogajanje zadnje večerje (pashe). Čaše pa ni izpil na vrtu, čeprav jo je omenjal, ker je prej prišel Juda z vojaki. Pri nadaljnjih dogodkih, ki so se odvijali, ni nikjer omenjeno, da bi kjerkoli zaužil sad vinske trte. Vse do Golgote, kjer Marko in Matej poročata: "Dajali so mu vina, pomešanega z miro, vendar ga ni vzel," (Mr 15,23) in "Ko so prišli na kraj, ki se imenuje Golgota, kar pomeni kraj Lobanje, so mu dali piti vina, pomešanega z žolčem; pokusil je, a ni hotel piti." (Mt 27,33–34.) Eden od možnih odgovorov na to, zakaj Jezus ni pil vina, se skriva v starem judovskem običaju, omenjenem v Talmudu, kjer piše, da se je obsojencu na smrt ponudilo vino (Pitre 2011, 167). To bi lahko bil odgovor, zakaj so Jezusu ponudili vino, vendar se s tovrstno razlago ne strinjajo vsi, ker ni

najti referenc, ki bi to potrjevale (Bromiley 1997, 701). Bolj kakor vljudnostna gesta je bila pijača ponujena kot okrepčilo, da bi zdržal do konca (Mr 15,36) in bi zbrani pod križem videli, ali bo prišel Elija, katerega so razumeli, da kliče (Brown 1993, 1063). Ta gesta, zapisana v Talmudu, ima biblične korenine v Knjigi pregovorov 31,6. Tik preden se vse izpolni, pa presenečenje: Jezus vendarle pije sad vinske trte, to poročajo vsi evangelisti (Mt 27,48; Mr 15,36; Lk 23,36; Jn 19,29–30). Janez za razliko od sinoptikov poroča, da je Jezus sam prosil za vino: "Nato je Jezus, ker je vedel, da je že vse dopolnjeno, in da bi se izpolnilo Pismo, rekel: Žejen sem. Tam je stala posoda, polna kisa. V kis namočeno gobo so nataknili na hizop³⁶ in mu jo podali k ustom. Ko je Jezus vzel kisa, je rekel: Dopolnjeno je. In nagnil je glavo in izročil duha." (Jn 19,28–30.) Pri Janezu Jezus dodaja še besede "dopolnjeno je" (19,30), ki pa ne pomenijo samo konca njegove mesijanske naloge, ampak med drugim označujejo konec pashe; sedaj je izpil četrto čašo in s tem zaključil zadnjo večerjo (Pitre 2011, 168). Tako se je pasha zaključila na križu. Ko je bila zadnja čaša izpita, je bila zaključena tudi Jezusova daritev in njegova kri je bila razškrpljena na vse (Fausti 2012, 553). S tem, ko je zadnjo večerjo zaključil na križu, je Jezus križ spremenil v žrtvenik, tukaj je naredil povezavo med veliko "sredo" in velikim petkom. Le v tem kontekstu so lahko zbrani pod križem v dogajanju križa videli daritev. Po celotni agoniji Kalvarije bi bilo skoraj nemogoče, da bi učenci celotno dogajanje razumeli kot daritev, ker bi za to potrebovali duhovnika, žrtev, oltar in liturgijo, ki je tukaj ni bilo, razen če se je vse to še vedno dogajalo znotraj liturgije večerje. Ker je Jezus vso kalvarijsko dogajanje še vedno preživel v sklopu zadnje večerje, so zbrani iz dogajanja razbrali, da gre za daritev in da je z nastopom odkrival velike vidike svoje mesijanske naloge (prim. Lk 2,41–51; Jn 11,2.13–23). Tik pred smrtjo je Jezus ustanovil nov pashalni obed in nato izvršil svoj lastni "izhod" (exodus), svoj "prehod" iz tega sveta v Očetovo kraljestvo, da bi v dinamiko tega

odrešitvenega prehoda pritegnil novo Božje ljudstvo (Strle 2011, 29).

ZAKLJUČEK

Četudi v študiji niso zajeti pomembni zgodovinski vidiki in dokazljive osebnosti, je predloženo gradivo vendarle zadosten dokaz, da lahko vsaj nekaj rečemo o zadnji večerji. Gotovo je bila pashalna in skoraj gotovo je bila z jagnjetom, o vseh ostalih okoliščinah govori pričujoči članek. Ali se je Jezus videl v vlogi novega Mojzesa ali ne, je težko z gotovostjo reči, vendar na to namigujejo starozavezna pričevanja in navedki, ki jih Jezus uporablja v svojih govorih. Če se je videl v vlogi novega Mojzesa, potem to toliko bolj potrjuje datum zadnje večerje in končno večerjo z jagnjetom.

LITERATURA

- Barrett, C. K. 1978. *The Gospel according to St. John*. London: SPCK.
- Bromiley, Geoffrey. 1985. *Theological dictionary of the New Testament*. Michigan: B. Eerdmans Publishing Company.
- Brown, E. Raymond. 1993. *The Death of Messiah II*. New York: Doubleday.
- Chesterton, Gilbert. 2001. *Pravovernost*. Celje: Mohorjeva družba.
- Dodd, H. C. 1970. *The Interpretation of the Fourth Gospel*. Great Britain: Cambridge University Press.
- Fernandez, Andres. 1958. *The life of Christ*. United States: The Newman Press.
- Gبران, Halil. 2010. *Ognjene črke*. Celje: Mohorjeva družba.
- Hahn, Scott. 2011. *Jagnjetova večerja*. Maribor: Slomškova založba.
- Hahn, W. Scott. "Temple, Sign and Sacrament: Towards a New Perspective on the Gospel of John" *Letter and Spirit* 4 (2008): 107-143.
- Humphreys, J. Colin. 2011. *The Mystery of the Last Supper*. New York: Cambridge University Press.
- Katekizem katoliške Cerkve. 1993. Ljubljana: Družina.
- Lukman, Ksaver Franc. 1983. *Kristusovi pričevalci*. Celje: Mohorjeva družba.
- Matjaž, Maksimilijan. 2004. *Sveto pismo in zgodovinskost. Božje učlovečenje kot trajen izziv za znanost*. Tretji dan 33 (november-december): 4-11.
- Meier, p. John. 2001. *A Marginal Jew I*. New Haven London: Yale University Press.
- Meier, p. John. 2001. *A Marginal Jew III*. New Haven London: Yale University Press.
- Pitre, Brant. 2011. *Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist*. New York: Doubleday Religion.
- Ratzinger, Joseph. 2011. *Jezus iz Nazareta II*. Ljubljana: Družina.
- Rozman, France. 1989. *Božič po Lukovem evangeliju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Smith, D. Barry. 1991. *The Chronology of the Last Supper*. Westminster: Westminster Press.
- Stern, Sascha. 2001. *Calendar and Community*. New York: Oxford University Press.
- Strle, Anton. "Velikonočna skrivnost kot osrednja skrivnost odrešenja". *Communio* 21 (2011): 26-59.
- Špelič, Miran. 2002. *Grško-slovenski slovar Nove zaveze*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Taylor, Vincenc. 1966. *The Gospel according to st. Mark*. New York: St. Martins Press.
- Whitacre, A. Rodney. 1999. *John*. Madison: Inter Varsity Press.
- New Advent. 2009. Homepage. <http://www.newadvent.org/fathers/3101.htm> (pridobljeno 17. junija 2012).
1. Jaubertova sledi kumranskemu koledarju, po katerem je večerja padla na torek zvečer. Vsaj tako trdi znanstvenica. Sodobne raziskave pa so pokazale, da večerja ni bila v torek pred velikim tridnevjem, ampak v torek po vseh teh dogodkih.
 2. Janez je uporabljal uradni judovski koledar, ki so ga uporabljali duhovniki v templju. Ta koledar je bil lunarni, torej od sončnega zahoda do sončnega zahoda. Po tem koledarju so bila pashalna jagnjeta zaklana na 14. nisan, popoldne, pashalna večerja pa je zavzela svoje mesto po sončnem zahodu, torej na 15. nisan. Sinoptiki so pri svojem opisu dogodkov uporabljali drug, lunarni koledar, ki je trajal od sončnega vzhoda do sončnega vzhoda. Po tem koledarju se je žrtvovanje pashalnih jagnjet in pashalna večerja zgodilo na isti dan, 14. nisan. 14. nisan je bil po tem koledarju pred 14. nisanom po uradnem (Janezovem) judovskem koledarju.
 3. John Meier raziše povezavo med kumransko skupnostjo esenov in Jezusom. Zanimivo je, da skupnost ni imela vpliva na nastanek novozaveznih tekstov, ker eseni niso omenjeni na nobenem mestu v Novi zavezi. "Kompliment" je vrnjen tudi s strani esenov, tudi oni v svojih spisih na nobenem mestu ne omenjajo Jezusa iz Nazareta (Maier 2001, 489). Končno pravi Maier, da je razlika med eseni in Jezusom velika in ravno zaradi teh razlik ni čutiti med eseni in Jezusom nobene povezanosti (Maier 2001, 532).
 4. Večina strokovnjakov Knjigo jubilejev datira v leto sto pred Kristusom.
 5. Istega mnenja kot Meier in papež je Raymond Brown. Brown pravi, da Luka (22,15) interpretira Markovo poročilo o pripravi na pasho. Po Lukovem poročilu je Jezus "srčno želel jesti /.../ to velikonočno jagnje" (22,15) (Brown 1993, 1370).
 6. Pogosto je bilo slišati mnenje, da sta Jn 13,1 in Jn 19,36 najmočnejša dokaza, da je bil Jezus križan pred začetkom pashe.
 7. To pomeni dan pripravljanja (predvečer praznika ali sobote) (Špelič 2002, 134).
 8. Tudi Marko uporablja besedi "σαββάτων" in "παρασκευήν" kot sinonima. Tudi Didahe (8,1) je ekspliciten, ko pravi "vi pa se postite v sredo in petek". Za petek se uporablja beseda "παρασκευήν". Nekaj podobnega najdemo v delu Trpljenje sv. Polikarpa v Smirni, kjer pravi: "z ujetim mladim sužnjem so se v petek ("παρασκευήν) ob uri večerje".

9. Besedo "σαββάτων" uporablja Flavij v Starožitjih 3.10.17.
10. "Ὡν δὲ ἑγγύς τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων" (Jn 11,55).
11. "Ὡν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄλυσμα" (Mr 14,1) razlikuje od Janeza, ki pravi "τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων" (Jn 11,55).
12. Esenska in samarijanska pasha. Jožef Flavij poroča, da so bila med judi in Samarijani stalna trenja. Judovski veliki duhovnik Janez Hirkan je leta 128 pr. Kr. Samarijanom uničil tempelj in leta 107 pr. Kr. še mesto Sehem. Samarijanska pasha je eden izmed najpomembnejših praznikov, ki se praznuje na gori Gerizim, ne glede na to, ali tempelj je ali ga ni. Zanimivo pri Samarijanih je to, da ko niso mogli praznovati pashe na gori, so jagnjeta zaklali doma in praznično večerjo obhajali doma (Humphreys 2012, 143).
13. Tempelj kot mesto Božje navzočnosti. Glej: Hahn, W. Scott. "Temple, Sign and Sacrament: Towards a New Perspective on the Gospel of John" v: Letter and Spirit 4 (2008): 107-143.
14. Profesor Alan Millard pravi, da so Judje iz Galileje in drugih oddaljenih krajev, ki niso mogli priti v Jeruzalem, pasho praznovali kar doma (Humphreys 2011, 165).
15. Brant Pitre je avtor knjige Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist. V knjigi razdela podobnosti in razlike med prvo pasho in pasho, ki jo je obhajal Kristus, poleg tega naredi pomembno povezavo med Mojzesom in Kristusom.
16. "Bil je tam pri Gospodu štirideset dni in štirideset noči; ni jedel kruha in ni pil vode" (2 Mz 34,28).
17. Mojzesovo povzdignjenje kaže je podoba povzdignjenja Kristusa (Bromiley 1985, 624). Referenca se nanaša na 4 Mz 21,4-9, kjer je ljudstvo ozdravljeno ugrizov strupenih kač s tem, ko je pogledalo povzdignjeno kačo, ki jo je izdelal Mojzes. Judovska tradicija pozna konec te kače – za to je poskrbel kralj Ezekija, ki je, kot piše Pismo, "delal prav, kar je v Gospodovih očeh" (2 Kr 18,3-5). Kačo je uničil, ker so ji zažigali kadila in jo preimenovali v Nehuštan. Vendar Janezov namen ni poudariti kače podobnosti med kačo in Jezusom, ampak "povzdignjenje", kajti kakor so se srca Judov, ki so pogledali na povzdignjeno kačo, obračala k Bogu, tako se tudi srca vernih obračajo na povzdignjenega Jezusa, ki s svojo daritvijo pritegne k sebi vse razkropljene otroke (Barrett 1978, 214).
18. Humphreys piše o tej povezavi, da se je Jezus videl kot novi Mojzes. Te besede potrjuje z navedki iz Jn 1,17,45; 3,13; 5,46. Da je Jezus sebe istovetil z Mojzesom, Humphreys navaja ob 5 Mz 18,15: "Preroka iz tvoje srede, izmed tvojih bratov, kakor mene, ti bo obudil Gospod, tvoj Bog; njega poslušajte."
19. Bogoslužno branje ponedeljka drugega postnega tedna. Čeprav Janez Zlatousti ne govori o tem, da se je Jezus predstavljal kot novi Mojzes, ampak bolj poudari podobnosti med Mojzesom in Jezusom. "Oni Mojzes je dvignil k nebu roke in od tam priklical angelski kruh /.../ Naš Mojzes pa je dvignil roke k nebu in nam dal hrano za večnost" (Bogoslužno branje 2, 131).
20. Leta 586 pr. Kr. so se Babilonci še enkrat vrnili, uničili Jeruzalem in tempelj ter še več ljudi odpeljali v ujetništvo (2 Kr 25,1-20). To suženjstvo je poznano kot babilonsko suženjstvo, v katerem so se rojevali preroki.
21. Koledarska določila: "Ta mesec naj vam bo začetek mesecev, naj vam bo prvi med meseci in letu!" (2 Mz 12,2). Bog naroča Mojzesu in Aronu, naj spremenita prvi mesec na koledarju (ki je bil do tedaj v uporabi) v mesec, ki bo od tedaj naprej spomin na čas izhoda iz Egipta in obenem rojstvo naroda.
22. Uradni egiptovski koledar je bil lunarni in v uporabi med letoma 3000 pr. Kr. ter nekje 180 po Kr. Tega so uporabljali v religiozne namene. Razlika med tem koledarjem in uradnim judovskim koledarjem v Jezusovem času je, da se v egiptovskem koledarju prvi dan v mesecu ni začel zvečer, ko se je prikazala luna, ampak naslednje jutro, ko luna ni bila več vidna (Humphreys 2011, 115).
23. Poleg lunarnega koledarja so v Egiptu uporabljali še sončni koledar, ki je stopil v veljavo po letu 2900 pr. Kr. Ta koledar je bil med drugim poznan tudi kot "civilni" koledar, ker so ga uporabljali v administraciji, trgovini ... (Humphreys 2011, 115).
24. Kateri je bil prvi dan v egiptčanskem lunarnem koledarju? Znanstveniki s tega področja odgovarjajo, da se je prvi dan prvega meseca v letu začel s prvim dnevom, ko luna ni bila več vidna. To je po vidnosti Siriusa (poznani tudi kot Sothis – najsvetlejša zvezda na nebu). Kalkulacije, ki so jih opravili znanstveniki, so pokazale, da je okoli 1. 1200 pr. Kr. bila zvezda Sirius vidna med 13. (po enih kalkulacijah) in 17. julijem (po drugih kalkulacijah). To sovпада z letnim poplavljanjem Nila, ki je bilo za Egipčane izrednega pomena.
25. Poleg te reference navajamo tudi 1 Sam 30,17, kjer se David bori z Amalečani: "David jih je pobijal od popoldneva do večera drugega dne, tako da ni ušel nobeden izmed ..." Ta referenca jasno kaže, da se je dan pri Amalečanih začel ob sončnem zahodu, medtem ko je David začel dan z jutranjo zoro.
26. Hebrejska beseda "מִקְרָא" (hā-'ar-bā-yim.), izvorno iz מִקְרָא, kar pomeni večer, izvorno sončni zahod (1 Mz 8,11; 24,11). Angleški prevod uporablja besedo "twilight", kar pomeni med dvema večeroma. Ni gotovo, kaj točno ta izraz pomeni – sklepamo lahko, da pomeni čas med sončnih zahodom in pojavom prve zvezde (prvih zvezd) na nebu.
27. Petnajsti dan je omenjen v 3 Mz 23,6 in 4 Mz 28,17, Ezekiel se povrne nazaj na štirinajsti dan (Ezk 45,17).
28. To je popolnoma razumljivo, če uporabljamo koledar od jutra do jutra. Kot poudarja Wagenaar, je po duhovniškem festivalnem koledarju (2 Mz 12) pasha jasno fiksirana na štirinajsti dan prvega meseca. (Humphreys 2011, 126).
29. Jožef Flavij poroča, da je klanje jagnjet potekalo od devete (3. ure popoldne) do enajste ure (5. ure popoldne). Število zaklanih živali je bilo 256.500 (Pitre 2011, 61). Kljub temu je pri tem poročilu treba vzeti v zakup, da obstaja možnost pretiravanja (napake), nenazadnje Jožef Flavij ni najbolj objektivni zgodovinar (Rozman 1989, 44).
30. Zdi se, da so poročila 2 Mz in Ezekielu v nasprotju s poročili iz 3 Mz in 4 Mz o dnevu pashe. V 2 Mz in Ezekielu je poročilo, ki trdi, da je bila pasha na štirinajsti dan prvega meseca, medtem ko 3 Mz in 4 Mz poročata, da je bilo to na petnajsti dan. Leta 586 so bili v suženjstvo odpeljani samo judje iz Judovega, ne pa tudi judje iz Galileje in Samarije (Humphreys 2011, 133). Ker so bili judje iz Judovega v suženjstvu, so ti po vrnitvi spremenili svoj koledar po babilonskem koledarju.
31. Ezekiel je pisal in deloval v šestem stoletju pred Kristusom, izgnanstvo je bilo okoli 596 pr. Kr.
32. To pomeni dan, ki traja od jutra do jutra.
33. Prim. Splošni religijski leksikon, kjer pod geslom "hagada" beremo, da gre za zgodovinsko- moralno-vzgojno branje rabinskega slovstva, navdihneno z biblično vsebino in judovskim ustnim izročilom, ki se izreka ob pashalnem družinskem obroku; tudi agada.
34. "In vzel je kelih, se zahvalil in rekel ..." (Lk 22,17).
35. "Prav tako tudi kelih po večerji, rekoč ..." (Lk 22,20).
36. Hizop Fausti poveže s krvjo jagnjeta v Mr 15,36, ki odvzema grehe sveta; on je pravo pashalno jagnje, njegova kri, poškrabljen s trstom, nas sedaj rešuje smrti (Fausti 2012, 553).